



В. С. ДРАБЕНЯ

## М. БАГДАНОВІЧ — ДАСЛЕДЧЫК БЕЛАРУСКАЙ ПРОЗЫ ПАЧАТКУ XX СТАГОДДЗЯ

Даследаванне беларускай прозы Максім Багдановіч пачынае з трапнага назірання і размежавання самабытных і цікавых у ідэйна-мастацкіх адносінах беларускіх апавяданняў на два асобныя вельмі адрозныя «слаі». На думку даследчыка, «адзін складаецца з невялічкіх рэчаў, каторым і назовы не падбярэш: апавяданне — не апавяданне, думкі ўслых — дык не..., адным словам... «вершы ў прозе»<sup>1</sup>. Тут М. Багдановіч меў на ўвазе некаторыя лірычныя замалёўкі Я. Коласа («Думкі ў дарозе», «У горадзе»), Ц. Гартнага («Думкі», «На ўсходзе сонца», «Адвечоркам») і некаторых іншых аўтараў. Сапраўды, у кампазіцыі гэтых твораў не было пэўнай сюжэтнай асновы, унутранага дынамізму дзеяння. Таму даследчык адносіцца да такіх твораў даволі крытычна: «Найчасцей можна знайсці там апісанне прыроды і выкліканых яе відам думак, але ўсё гэта бледна, нудна, бяскрыла» (с. 102). Адзначым, што М. Багдановіч не закрэслівае ўсе гэтыя апавяданні — вершы ў прозе, ён сярод іх выдзяляе і такія, дзе «адбіваецца лірычны пад'ём душы пісьменніка і ўплятае ў вянок нашай літаратуры свежы яркі цвяток» (с. 102). Так, вельмі ўжо ацаніў даследчык замалёўкі П. Простага: «Галоўная вартасць яго — у стройным развіцці думкі ды ў сціснутасці і гучнасці мовы, надзвычай пекнай па свайму складу» (с. 460).

Яшчэ не было коласаўскіх псіхалагічных апавяданняў «Нёманаў дар» і «Малады дубок», не было бядулеўскіх навел, таму М. Багдановіч бачыць другі слой. Ён склаўся, на думку даследчыка, з жартаў, развітых у дробныя апавяданні, якія вельмі выразна пераклікаліся сваім падтэкстам і вобразамі з фальклорнымі вытокамі: «Вартасць лепшых з іх — у жывасці мовы, у пэўным апісанні народнага быту, у тым, што яны папраўдзе караняцца ў народным творчасце і толькі развіваюць яго, уліваюць у літаратурныя формы, а таму блізкі і зразумелы народу» (с. 102). М. Багдановіч у якасці прыкладу такіх апавяданняў — апрацовак народнай мудрасці — прыводзіць творы А. Гурло «Ахвяра», Я. Окліча «Гарэлка», Н. «Праўда — не праўда, казка — не казка». Асобна выдзяляе яшчэ «бойкія» казкі-апавяданні Ядвігіна Ш.

На першае месца сярод беларускіх пражанікаў даследчык ставіць Ядвігіна Ш., пра якога ён доказна сцвярджае сваю думку як пра арыгінальнага байкапісца, са сваім бачаннем свету, сваімі мастацкімі вобразамі: «Ён не проста апавядае, а хоча заўсягды нешта яшчэ давясці і растлумачыць» (с. 131).

М. Багдановіч характарызуе ідэйна-тэматычны кірунак твораў Ядвігіна Ш., раскрывае вытокі яго маралі ў народных крыніцах. Пра ўсё гэта ён гаворыць з вялікай прыхільнасцю і нават радасцю: «Няма спрэчкі, што ў асобе Ядвігіна Ш. мы маем аднаго з найлепшых баечнікаў нашых часоў, да таго ж вельмі блізка стаўшага да творчасці самага народа».

Многа ўвагі М. Багдановіч аддае аналізу выяўленчых сродкаў Ядвігіна Ш., робіць цікавыя назіранні і абагульненні: «Як кроўны баечнік, Ядвігін Ш. дужа ўпадабаў алегорыю і ахвотна заместа людзей апісвае

птушак і звяроў, на каторых знаецца дужа добра. Любоўна малюе ён іх фігуркі, умела адмячае розныя цікавыя драбніцы іх жыцця або звычайў, і з-пад яго пяра праз гэта ўстаюць, як жывыя, постаці звяроў і птушак, каторыя розняцца між сабой не менш, як постаці людзей». Бачыць даследчык ласкавы, а дзе і востры гумар Ядвігіна Ш., багацце, лаканізм і адшліфаванасць каларытнай мовы, жывое і яркае развіццё дзеяння, сюжэтныя знаходкі.

Пра высокую ацэнку і адносіны М. Багдановіча да творчасці Ядвігіна Ш. гаворыць і такі варты ўвагі факт. У 1912 годзе ён па дамоўленасці з кіеўскім выдаўцом П. Багацкім склаў і сам пераклаў на рускую мову невялікі зборнік выбранай беларускай прозы пачатку XX стагоддзя. У гэтую кнігу М. Багдановіч уключыў асабліва многа апавяданняў Ядвігіна Ш. (больш, чым каго іншага!): «Зарабляюць», «З бальнічнага жыцця», «Падласы», «Рабы», «Вяселле», «Сакатушка», «Васількі», «Гадунец», «Чортава ласка», «Дачэсныя», «Ліст сабакі», «Сіло», «Награда» і «Сабачая служба». М. Багдановіч тлумачыў гэта наступным чынам: «...З Ядвігіна Ш. вырабіўся такі пісьменнік, што не можна яго ставіць ніжэй крупных прадстаўнікоў таго ж жанра ў іншых літаратурах: глянцэ, напрыклад, на казкі Шчадрына або гэтка ж апавяданні Горкага, на байкі Леманскага (польскі байкапісец (1866 — 1933), — В. Д.). — Няўжо ж Ядвігін Ш. горшы за іх?»

Больш стрыманы М. Багдановіч у ацэнках апавяданняў Тараса Гушчы (Я. Коласа). На гэта былі пэўныя прычыны. Перш за ўсё М. Багдановіч быў чалавек «гарадскі»: нарадзіўся ў Мінску, потым жыў у Гродні, Ніжнім Ноўгарадзе і Яраслаўлі. Вясковага побыту ён па-сапраўднаму не ведаў, тым болей не ведаў сацыяльных умоў жыцця беларускага селяніна, яго бед, нядолі, малазямелля. Таму размова пра апавяданні Якуба Коласа — праязніка, рэаліста і бытаапісальніка беларускай вёскі ў артыкуле «За тры гады» — атрымалася беспрадметнай. Не названы нават ні адзін іншы твор Я. Коласа, хоць у складзены ім зборнік М. Багдановіч уключыў апавяданні «Дзеравеншчына», «Кірмаш», «Недаступны», «Трывога», «У старых дубах». У другім выпадку (у артыкуле «Белорусское возрождение») М. Багдановіч дае больш выразную характарыстыку прозе Якуба Коласа, адзначае найбольш істотныя рысы і асаблівасці яе: «Т. Гушча адлюстроўвае ў сваіх нарысах жыццё беларускай вёскі. Неглыбокія па задуме, яны вызначаюцца праўдзівымі і натуральнымі малюнкамі, жывым дыялогам, які льецца лёгка і свабодна» (с. 239).

Па-свойму ацэньвае М. Багдановіч апавяданні Змітрака Бядулі: «Цікавы для нас З. Бядуля, пісьменнік з душой чулай і паэтычнай... Горкім смехам поўны яго апавяданні. Лепшыя з іх «Гора ўдавы Сымоніхі», «Пяць лыжак заціркі», «Сон старога Ануцзя» (с. 132). Праўда, рамантычныя навелы З. Бядулі са зборніка «Абразкі», якія мелі арыгінальную вобразную структуру, адметную кампазіцыю, былі своеасаблівымі вершамі ў прозе, М. Багдановіч чамусьці ацэньвае так: «Са змрочным гумарам паказвае ён невясёлае беларускае жыццё і імкнецца ўхіліцца ад яго ў фантастычны, казачны свет. Менавіта як фантаст (?) і цікавы З. Бядуля» (с. 233).

М. Багдановіч ахоплівае шырокае кола імён беларускіх праязнікаў. І для кожнага ў яго ёсць трапная характарыстыка, удала адзначана нейкая істотная асаблівасць. Пра У. Галубка («...пісаў бойкія і вясёлыя апавяданні, да чаго мае праўдзівую здольнасць. Мова яго заўсягды жывая, тэмы іншы раз даволі цікавыя». (с. 132), А. Новіча («...першыя папрабаваў напісаць вялікую рэч прозай па-беларуску. Выйшла, няма спрэчкі, добра» (с. 132), М. Гарэцкага («Шмат хто вялікія надзеі накладвае на маладога пісьменніка...» (с. 132), К. Лейку («Трэба было б згадаць творы К. Лейкі, ад каторага трэба чакаць цэннага...» (с. 132), Аляхновіча-Чэркаса («...удаўся «Сон», напісан ён даволі заблытана, але гэта якраз дарэчы пры апісанні сну» (с. 132). Упамінаюцца ў артыкуле «За тры гады» яшчэ і М. Кепскі, Я. Журба, А. Язмен, Я. Шпэт і многія іншыя пісьменнікі.

Адзначым, што М. Багдановіч быў не толькі першым крытыкам беларускай прозы. Ён стаў і першым яе прапагандыстам і перакладчыкам на рускую мову (маецца на ўвазе падрыхтаваны ім у 1912 годзе зборнік выбранай прозы, які меўся выйсці ў Кіеве, але лёс яго невядомы). З ліста М. Багдановіча ў рэдакцыю «Нашай нівы» вядома, што ў гэты зборнік былі ўключаны апавяданні С. Палуяна, Ядвігіна Ш., Я. Коласа, З. Бядулі, Я. Журбы, Аляхновіча-Чэркаса, А. Гаруна, Ф. Багушэвіча і

К. Кольшкі (не было чамусьці твораў Цёткі, М. Гарэцкага, У. Галубка, А. Новіча). Кніга налічвала 125 старонак машынапісу, з іх 15—16 старонак займала прадмова. З прадмовы, відаць, захаваўся толькі чарнавы варыянт, вядомы пад умоўнай назвай «Новый период в истории белорусской литературы». У ім даецца агляд беларускай нацыянальнай культуры і пачатак раздзела пра прозу. Тут ёсць доказнае і трапнае абагульненне—крылатая думка пра значэнне і ролю беларускай прозы ў грамадскім жыцці краю: «...во-первых, эта беллетристика идет в народ, и, во-вторых, что она идет из народа» (падкрэслена мною. — В. Д.) (с. 124).

Артыкулы М. Багдановіча—першыя кваліфікаваны і грунтоўны крытычны агляд беларускай прозы пачатку ХХ стагоддзя.

<sup>1</sup> Багдановіч М. Збор твораў у двух тамах, т. 2.—Мінск, 1968, с. 102. Далей цытаты даюцца па гэтаму выданню ў тэксе з указаннем старонак у дужках.

А. Ф. ЛІТВИНОВІЧ

### БЕЛАРУСКІ ФАЛЬКЛОР І ЭТНАГРАФІЯ У НАВУКОВА-ЛІТАРАТУРНЫМ ЧАСОПІСЕ «BIBLIOTEKA WARSZAWSKA» (1864—1914)

Часопіс выдаваўся на польскай мове ў Варшаве ў 1841—1914 гадах. Змяшчаў працы па літаратуры, археалогіі, этнаграфіі, фальклору, краязнаўству, геаграфіі, філасофіі, мастацтву польскага, беларускага, літоўскага, украінскага, рускага, чэшскага і іншых народаў, біяграфіі польскіх і зарубежных дзеячаў, хроніку, крытычныя артыкулы, агляды перыядычнага друку, бібліяграфічныя звесткі. Тут друкавалі свае матэрыялы такія вядомыя фалькларысты, этнографы, археолагі, краязнаўцы, як Р. Зянькевіч, А. Кіркор, М. Камінскі, М. Балінскі, К. Вуйціцкі, Я. Карловіч, У. Навіцкі, П. Зубовіч і інш.

Сярод прац, змешчаных у гэтым выданні, найбольшую каштоўнасць для фалькларыстыкі мае работа Мсціслава Камінскага «Прыказкі люду з-пад Віліі»<sup>1</sup>. Гэта работа доўгі час заставалася па-за ўвагай даследчыкаў беларускага фальклору і, у прыватнасці, не была выкарыстана пры выданні кнігі «Прыказкі і прымаўкі ў 2-х кнігах», кн. I—II, Мн., 1976, «Выслоўі», Мн., 1979 (Серыя БНТ).

Аўтар сцвярджае, што, нягледзячы на шматлікія працы, выкананыя на гэтай ніве, мноства прыказак, перш за ўсё народных, дзесьці крыецца ў вуснах сельскага насельніцтва, не могуць дачакацца даследчыка. І хоць часопіс «Biblioteka Warszawska» сабраў іх даволі вялікі запас з розных ваколіц краю, аднак гэта яшчэ вельмі мала ў параўнанні з тым, што можна і патрэбна зрабіць.

Камінскі канстатуе факт, што за граніцай справа папулярызаванні і даследавання народнапаэтычнай творчасці пастаўлена на больш высокі ўзровень і шырокую аснову, дзе выходзяць асобныя працы, у якіх робіцца разбор прыказак ці праводзіцца іх параўнальны аналіз. «У нас, прыходзіцца прызначае, нават асобныя артыкулы аб іх адштурхоўваюць чытачоў, я ўжо не згадваю аб сухім пералічэнні народных прыказак, шляхецкія ж яшчэ сяк-так» (I, с. 302). Аднак не адпыхнуты гэтай абыякавасцю на больш-менш сур'ёзныя рэчы, як сказана ў тэксе, Камінскі палічыў патрэбным паднесці чытачам «Biblioteki Warszawskiej» невялікі збор народнапаэтычных твораў, запісаных ім ад людзей, якія жывуць у басейнах рэк Вілія і Віленка (Вільня). Сабраныя творы народнай паэзіі даследчык падзяляе паводле тэматычнага прынцыпу на чатыры катэгорыі (групы).

Да першай ён адносіць так званыя маральныя або філасофскія, якія ахопліваюць маральныя ісціны, выказаныя коратка і сіцісла ў алегарычнай ці дагматычнай форме. Аднак сюды ўвайшлі прыказкі, якія адлюстроўваюць не толькі пераважна інтэлектуальную дзейнасць чалавека, яго духоўнае жыццё (філасофска-рэлігійныя погляды, маральна-этычныя